

מארוו הספרים התכנוני: תכנון ואזרחות*

Luigi Mazza, *Planning and Citizenship*. New York & London: Routledge, 2016

תכנון ואזרחות הוא ספר חשוב: הוא מסביר ש"תכנון הוא פוליטיקה", תובנה המקובלת על מתכננים מהאקדמיה ומהפרקטיקה כאחת. למרות שתיאורטיקנים של תכנון, לרבות תיאורטיקנים של אנטי-תכנון (Wildavsky, 1973), טענו זאת במשך כמה עשורים – לדוגמה ש"תכנון הוא פעולה פוליטית" (Low, 1991:11) – המשמעות של "תכנון הוא פוליטיקה" לא הובהרה עדיין לגמרי.

אנו מכירים זאת במובן הטריטוריאלי: הפוליטיקה יכולה לנתב את השיפוט המקצועי בהחלטות בדבר איזור (zoning) (Poulton, 1997) או לבטל תכנון חדשני של פיתוח עירוני (Hillier, 2005). אולם אקסיומה זו אינה מובנת לעומק: כיצד התכנון משפיע על ההחלטות הפוליטיות במרחב אמיתי; זה מה שמסביר מאצה. בקראו לפן הפוליטי שבתכנון "ממשל מרחבי" (הנבדל מ"תכנון מרחבי", אותו הוא מגביל לצד הטכני) מאצה מראה כיצד "תהליכים פוליטיים ... מכוונים (וממסדים) שינויים אורבאניים וטריטוריאליים... מדגישים את תפקיד הממשל בשליטה על המרחב." (עמ' 1)

הנושא המרכזי של הספר הוא כיצד ממשל מרחבי ואזרחות מקושרים באמצעות הצורה העירונית. שניהם מגלמים תהליכים של חלוקה (דיסטריבוציה): הממשל המרחבי מקצה את השימוש והפיקוח על המרחב, והאזרחות מוגדרת כהקצאת זכויות. שני פרקים מהווים על כן את ה'בשר' של הספר: אלו עומדים על שישה מקרים המדגימים כיצד בממשל מרחבי הצורה העירונית המתוכננת מעניקה להחלטות הפוליטיות את הממדיום המרחביים שלהן. זאת בנוגע להקצאת זכויות אזרח והזדמנויות חברתיות.

פרק 1 מציג "ארכיטיפים של ממשל מרחבי." מערכת הגריד של היפודמוס מפגינה התאמה בין הצורה העירונית והארגון הפוליטי של העיר ומסמלת דמוקרטיה קלאסית בדמות זכויות מרחביות שוות עבור שלושה מעמדות חברתיים החיים בתוך תתי-אזורים (*demos*) בהתאמה. העיר הרומית המבוצרת (*urbs*) מדגימה חלוקה מרחבית המסמלת כוח מדיני מבוסס. צורתה העירונית, של חומה מעגלית שמרכזת (בו מוקם הכוח הדתי והאימפריאלי) עומד בהצלבות ארבעת צירי שושנת הרוחות, הביעה סדר קוסמי וחברתי התובע טריטוריה ומדיר זרים. תכנית המנדלה הסינית, היוצרת סדר אימפריאלי מתוך הכאוס, בוססה על גריד בעל תשע תתי-אזורים. אלו נוצרו על ידי צירים כפולים ומקבילים בכיוון צפון-דרום ומזרח-

מערב, אשר חצו את כיכר העיר המבוצרת. גריד זו נמתחה על פני הטריטוריה של האימפריה כארכיטיפ של תכנון גלובאלי, תכנון שהקביל בין היררכיות קוסמיות לאנושיות.

עדיין בשימוש כיום, ארכיטיפים אלו מדגימים תערובות שונות של פוליטיקות ותכנון. באמצעות הגריד, הממשל המרחבי המודרני משתמש בתכנון מרחבי טכני עבור מטרותיו; בעיר הרומית הקונצנטרית, הכוח הפוליטי שלט בתכנון הטכני; המודל הסיני שילב בין פוליטיקה ותכנון תוך שליטה על המרחב.

פרק 6 משלים את הארכיטיפים של מאצה בדיון בשלושה מתכננים מודרניים: סרדה (Cerdà), הווארד (Howard) ואברקרומבי (Abercrombie). בשקפה תרבות פוליטית ליברלית-סוציאליסטית, תכנית ברצלונה של סרדה קידמה צמיחה מסודרת ללא סגרגציה חברתית. ההתפשטות של העיר בתוך גריד אורתוגונאלי רחב נועדה להפחית ספקולציה קרקעית, יחד עם דיור הומוגני בכדי להשוות הזדמנויות. המטרה של הווארד הייתה רפורמה חברתית: הפחתת צפיפות היתר בעיר על ידי העברת תושבים ל'ערים חדשות' סמוכות. מושגי התכנון שלו: "ערי גנים" מופרדות מהתפרושת המטרופוליטית באמצעות "חגורה ירוקה", סייעו לביצוע רפורמה קרקעית. הפיתוח והתחזוק ערי הגנים על ידי ארגון קהילה קואופרטיבית מומנו דרך הכנסות מהסדרת נכסים שעברו פיתוח. תכנית אברקרומבי של 'לונדון הגדולה' חילקה את המטרופולין לקהילות קטנות יותר עם שירותים מקומיים בכדי להבטיח אזרחות חברתית בדמות מענה על צרכי האוכלוסייה. תכנית זו, כפי שהושפעה על ידי ג'ס והווארד, שילבה את מושגי התכנון של האחרונים: יחידת השכונה, ערי הליוון והחגורה הירוקה.

מקרים אלו – דהיינו הגריד של סרדה, החגורה הירוקה של הווארד, יחידת השכונה של ג'ס ואברקרומבי – מדגימים את ההגיון של ארגון מרחבי המעניק צורה לפרקטיקות של ממשל מרחבי. כאן הממשל המרחבי גילם פוליטיקות של אזרחות, דוגמת אינטגרציה בין מעמדות על ידי דיור המעודד תמהיל חברתי והכרה בזכויות חברתיות תוך מענה מקומי לשירותים נדרשים.

את ה'ילחם' סביב ה'בשר' של מאצה מגלמים הפרקים האחרים של מקרים ותיאור מפורט. פרק 2 מסכם את קודמו, בקושרו את הארכיטיפים של הממשל המרחבי למושגי האזרחות. פרק 3 מציג שלושה מקרים בארה"ב הקושרים בין ממשל מרחבי לאזרחות דרך תכנון מסדיר יותר מאשר דרך צורה עירונית. פרק 4 עוקב אחר ה'גנאלוגיה' של האזרחות באמצעות האידיאליזם הבריטי כלפי פטריק ג'ס, ופרק 5, המתחקה אחר ההתפתחות של אחרי מלחמת העולם השנייה של אזרחות חברתית בבריטניה, מוביל למקרים בהם דן פרק 6. מקרים אלו מביאים לדיון בפרק 7 את מושג "הזכות לעיר" של לפבר; בעוד פרק 8, המסכם את הספר, מקונן על דעיכת האזרחות בעשורים האחרונים והחלשות התכנון יחד עימה.

בגילוי נאות: אני מכיר ומעריך את המחבר, אולם בראיה אובייקטיבית ספרו אינו מושלם. חסרונו העיקרי הוא שאינו מרחיב על מעבר למה שמאצה שולט בו היטב. המחבר יכול היה למתוח את המקרים הנידונים להווה תוך דיון בממשל המרחבי המודרניסטי במאה העשרים דוגמת ברזיליה (Holston, 1989), והפונקציה הפוליטית של הצורה העירונית ב"צד האפל" של התכנון (Yiftachel, 1998). חסרון נוסף של הספר הוא טיפול רופף בנושא הרגולציה, המורגש במקרים הדנים בארה"ב ובמסקנה הפסימית של מאצה; וכן במיקוד

שלו על תכנון מדינתי, בהתעלמותו ממקרים של ממשל מרחבי פרטי כגון עיירות של חברות (company towns).

כמה פרקים הוסיפו פחות משניתן היה לטיעון המרכזי של הספר. פרק 4 מפרט על התיאוריות של ג'דס אך לא מספר כיצד הוא תפס את רעיונותיו כצורה עירונית, כמו ה"בלוק של ג'דס" (בו גרתי מספר שנים) בתכניתו עבור תל אביב (Payton, 2007). פרק 6 דן מעט בצורה האזורית והעירונית בתכניתו של הווארד, בניגוד לניתוח המפורט של האידיאולוגיה שלו. הפרק מבקר את יישום רעיונות הווארד (למשל בלצ'וורת'), אולם הוא לא נותן די קרדיט להשפעה ארוכת הטווח של רעיונות אלו בדמות אימוץ החגורה הירוקה, ותכנית הערים החדשות בבריטניה.

אולם טענות אלו, אשר בחלקן המחבר הודה בהקדמת הספר, הם בבחינת התפלפלות. עלינו להודות למאצה על תרומתו להכרתנו העצמית. על תיאורטיקנים של תכנון, או כל אחד אחר אשר מעורב או מעוניין בתכנון, לקרוא את תכנון ואזרחות בכדי להבין ש"תכנון הוא פוליטיקה" במובן של משילות מרחבית.

א. אלכסנדר

הערה

* ביקורת זאת היא גרסה מקוצרת של ביקורת באנגלית ב-*Planning Theory* הבא. תודה לדי"ר ליאורה ביגון עבור התרגום.

ביבליוגרפיה

- Hillier, J. (2005) Straddling the Post-Structuralist Abyss: Between Transcendence and Immanence. *Planning Theory* 4 (3): 271-299.
- Holston, J. (1989) *The Modernist City: An Anthropological Critique of Brazilia*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Low, N. (1991) *Planning, Politics and the State: Political Foundations of Planning Thought*. London: Unwin Hyman.
- Payton, N.I. (2007) *The Machine in the Garden City: Patrick Geddes' Plan for Tel-Aviv*. *Planning Perspectives* 10 (4):
- Poulton, M.C. (1997) Externalities, Transaction Costs, Public Choice and the Appeal of Zoning. *Town Planning Review* 68 (1): 81-92.
- Wildavsky, A.B. (1973) If Planning is Everything, Maybe It's Nothing. *Policy Sciences* 4 (2): 127-153.
- Yiftachel, O. (1998) Planning and Social Control: Exploring the Dark Side. *Journal of Planning Literature* 12 (2) 395-406.